

URŠA KAC

LEKSEM *kruh* IN NJEGOVE TVORJENKE V SPECIALIZIRANIH IN SPLOŠNIH SLOVARSKIH TER KORPUSNIH VIRIH

COBISS: 1.01

Prispevek prinaša pregled najpogostejših besednih zvez z leksemi *kruh*, *krušni* ali *kruhov* in frazemov s sestavino *kruh*. Korpusne analize namreč kažejo, da je družljivost leksema *kruh* zelo velika. Poleg opaznega števila prostih tvori večje število terminoloških in frazeoloških besednih zvez, v katerih se zrcalita ekonomska stiska in delavnost slovenskega človeka, hkrati pa njegova navezanost na domače ognjišče in kruh.

Ključne besede: frazeologija, korpusni pristop, sopojavnice, stalne besedne zveze, frazemi s sestavino *kruh*

The Lexeme *kruh* 'bread' in Specialized and General Dictionaries and Corpora

The article reviews the most common phrases containing the Slovenian lexeme *kruh* 'bread', its adjectival derivations (*krušni*, *kruhov*), and idioms containing *kruh*. Corpus analyses show that the compatibility of the lexeme *kruh* is very high. In addition to occurring in a considerable number of free phrases, the lexeme also forms a large number of terminological and phraseological units that reflect the economic hardship and diligence of the Slovenian people, together with their love for bread and the domestic hearth.

Keywords: phraseology, corpus-based approach, collocators, set phrases, idioms with the constituent *kruh*

0 UVOD

V prispevku predstavljamo rezultate leksikološke analize leksema *kruh*, ki je bil izbran na podlagi seznama najpogostejših samostalniških lem¹ specializiranega turističnega korpusa TURK.² Lema *kruh* se v korpusu pojavi 690-krat, kar jo v pomenskem polju 'živilo' uvršča na dovolj opazno mesto.³ Korpusno

Prispevek prinaša delne rezultate magistrskega dela z naslovom *Kruh kot ključna beseda slovenskega kulinaričnega turizma*, nastalega pod mentorstvom red. prof. dr. Irene Stramljič Breznik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru (Kac 2016).

- 1 Prečiščeni seznam lem (690 : 3652 za *kruh*) je izdelal in posredoval dr. Jernej Vičič, strokovni sodelavec pri projektu Večjezični korpus turističnih besedil – informacijski vir in analitična baza slovenske naravne in kulturne dediščine. Korpusna analiza je omogočila »poglobljeno analizo diskurzivnih strategij in posameznih jezikovnih sredstev na vseh jezikovnih ravlinah« (Mikolič 2015: 73), zato smo jo v raziskavi uporabili kot izhodišče.
- 2 Gre za večjezični korpus turističnih besedil, ki vsebuje 30 milijonov besed in je nastal v sklopu omenjenega projekta. Korpus je prosto dostopen na povezavi <http://turk.upr.si/>.
- 3 V tem pomenskem polju je po pogostnosti pojavitev samostalniških lem pred leksemom *kruh* uvrščeno le *vino*, sledijo *riba*, *olje*, *pivo* itd. Leksem *kruh* je na 856. mestu.

analizo splošnega korpusa Gigafida in turističnega korpusa smo kombinirali s podatki iz splošnega, tj. SSKJ, in frazeološkega slovarja slovenskega jezika, da bi ugotovili čim več jezikovnih razsežnosti, ki skozi mentalni leksikon⁴ govorcev kažejo vsestransko vpetost te realije – kruha in njegove besedne družine – v sistem kulturnih vrednot. Izpostavili bomo kolokacijsko, zlasti frazeološko raznolikost, ki jo kaže leksem *kruh* s svojo pomensko in besedotvorno zmožnostjo.

Tovrsten kulturološki pogled na leksiko, ki lahko odkriva njene specifične vloge v določeni kulturi, v svojem lingvokulturološkem pristopu zagovarja Anna Wierzbicka (1997: 15–16). Za besede, ki poimenujejo kulturno specifične ali zelo frekventne pojave določene kulture, uporablja izraz »ključne besede«. Vesna Mikolič (2014: 286) ključne besede pojmuje kot »koncentrat kulture«, ki je zelo pomemben za »razvoj narodnega kulturnega spomina in njegove mednarodne prepoznavnosti«. Agnieszka Będkowska-Kopczyk in Špela Antloga (2016: 86–87) h ključnim besedam zunanjega vidika življenja prištevata poimenovanja jedi, pijač, običajev, navad in družbenih dogodkov (*popotovanje iz Litije do Čateža, zlata lisica* idr.). Leksemi, ki poimenujejo »notranje vidike kulture«, npr. mentalni procesi, čustvovanja, povezana z domovino, pa so »ključ do razumevanja njene zgodovine in sodobnih pojavov« (Będkowska-Kopczyk – Antloga 2016: 86). Vpliv kulture na besedo in obratno je – bolj kot v denotaciji oz. izražanju objektivizirane pomena – prisoten v konotaciji, zato je temeljna naloga lingvokulturologov, da »odkrivajo, analizirajo in opisujejo kulturne konotacije kot segment pomena« (Dragičević 2010: 11). Ključne besede in frazemi so tako »jezikovna sredstva kulture, zato velja, da imajo slednji t. i. kulturno referenco in so sposobni odslikavati za dano jezikovno skupnost značilne poteze kulture v obliki jezikovnega znaka« (Kržišnik 2005: 70).

Viri, ki omogočajo jezikovno kompetenco in posredno razumevanje kulture, so »jezikovno izražene realije ali realije, ki so dobile simbolno funkcijo, različni običaji, navade in norme, ki so dobili obliko jezikovnih izrazov, ustaljenih v različnih tipih diskurzov« (Kržišnik 2008: 37). Vire, kot jih opredeljuje Erika Kržišnik (2008), v nadaljevanju konkretiziramo s prikazom pestrosti rabe leksema *kruh*; ta bi lahko dokazovala, da je *kruh* s svojo umeščenostjo v sistem leksike opazna jezikovna sestavina slovenskega kulturnega prostora, in sicer v vsem spodaj naštetem:

- [a] Ritualne oblike (nacionalne) kulture (tj. obredi, miti, vraže; npr. *obredni ženitovanjski kruh*, ki ponazarja dojenčka in naj bi mladoporočencema prinesel plodnost; *hostija* oz. *evharistija*, ki je obredni krščanski kruh.

4 Mentalni leksikon je del spomina, ki deluje kot skladišče besed, mreženih med seboj glede na asociacije, vendar je ta bolj dinamičen in bolj zapleten od katerega koli obstoječega slovarja (Šifrar Kalan 2012: 70). Nekaj besed je med seboj povezanih z asociacijami nacionalno pomembnih besed oz., kot jih imenujemo mi, gre za ključne besede kulture.

- [b] Paremiološko gradivo (pregovori); leksem *kruh* je vključen v številne pregovore, npr. *Kjer kruha ni, tam se prepir rodi*. – *Kdor rano vstaja, kruha ne strada*. – *Kdor jezika špara, kruha strada*. – *Bolje črn kos kruha, kakor prazna torba*.⁵
- [c] Primerjalni frazemi, ki jih najdemo tudi s sestavino *kruh*: *dober kot beli kruh*, *potreben kot kruh*.
- [č] Besede simboli, preneseni pomeni *kruh* = *delo, služba, dohodek*⁶ [*služiti svoj kruh, iti s trebuhom za kruhom, biti pri svojem kruhu, rezati komu kruh*].
- [d] Frazeologija iz religioznih diskurzov (biblični frazemi, kamor bi pogojno lahko uvrstili zvezo *naš vsakdanji kruh*, v tej obliki najbolj poznano iz molitve očenaš, morda tudi *postiti se ob kruhu in vodi*, kar je pomenilo življenje v skromnosti in naj bi veljalo za določene duhovne poklice ali ob posebnih običajih, npr. na veliki petek, ob konklavu).
- [e] Intelektualna lastnina naroda in človeštva (evropeizmi); sem bi lahko šteli *kruha in iger oz. panem et circenses*; artefakti civilizacij, politični diskurz, književnost ipd. Predpostavljamo, da je leksem *kruh* v političnem diskurzu tudi danes pogost, saj Slovenci tako kot nekoč odhajajo drugam *s trebuhom za kruhom*. V slovenski književnosti je *kruh* tematiziran pogosto, omenimo npr. samo Kosmačevo novelo *Kruh*, v kateri je predstavljen revež, ki dela za skorjo kruha.
- [f] Deželoznanske besede se nanašajo na zgodovinske in zemljepisne realije; predvsem v vojnem času je bil v naših krajih značilen t. i. *kruh na karte*.
- [g] Zunajjezikovni vir, povezan z naivno sliko sveta, ki jo odraža tudi nedokazljiva trditev, izhajajoča iz pregovora *Četudi človek pol sveta preteče, ve, da najboljši kruh doma se peče*. (Primeri so povzeti po Kržišnik 2008: 37.)

Izbrani leksem *kruh* nas je torej nagovoril, da smo natančneje pregledali jezik kulinarike. Slednji je pomemben del turističnega diskurza,⁷ saj se turizem in kulinarčni turizem ne tržita le s slikami, temveč tudi z besedami (Stramljič Breznik 2014; 2016). Turistični strokovni jezik je zmes različnih strokovnih jezikov, v največji meri geografskega in etnološkega (strokovnega jezika), ter jezika umetnostne zgodovine; tem jezikom se pridružujejo še termini številnih drugih strok (Mikolič 2015: 21). Vesna Mikolič (2009: 258) za turistični slovar TURS ugotavlja, da prinaša termine z osemdesetih različnih področij in da so

5 Pregovori, navedeni v tem odstavku, so zgolj primeri, vzeti iz knjige o kruhu v slovenskem ljudskem izročilu Dušice Kunaver *Dober dan, kruh* (Kunaver 1991). V članku pregovori niso bili posebej obravnavani, v magistrski nalogi pa so bili analizirani pregovori, zbrani z vprašalnikom.

6 Ti trije preneseni pomeni so moj konstrukt, povzetek treh skupin, kamor uvrščam prenesene pomene besede *kruh*, zbrane tako s SSKJ kot tudi s Kebrovim slovarjem: <http://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=kruh>.

7 Diskurz po Miri Krajinč Ivič (2009: 17–21) razumemo kot obsežnejšo jezikovnosistemske strukture, odvisno od sestavin in predvsem zunaj- in znotrajjezikovnih okoliščin. Gre za pojem, širši od besedila, ki je še najbližje področnemu govoru.

ravno kulinarični termini s 40 primeri na prvem mestu med vsemi strokami. Kulinarika in kulinarično besedje sta pomemben del etnologije in narodove kulture. To je (dokazljivo in) vidno tudi po številu frazemov s sestavino *kruh* in velikosti besedne družine. S frazemi je povezana tudi raznolika simbolika *kruha*, ki jo v grobem delimo na pogansko in monoteistično teološko.⁸ O darovanju kruha vetrovom, ognju, vodi, umrlim itd. pišeta Zmago Šmitek (2004) in Dušica Kunaver (1991), o zgodovini kruha in povezanosti kruha z religijami pa Predrag Matvejević (2009).⁹ Slednji je zbral mezopotamska (Matvejević 2009: 29), egipčanska (Matvejević 2009: 31), grška (Matvejević 2009: 38), rimska (Matvejević 2009: 42), arabska (Matvejević 2009: 47) in druga prva poimenovanja za kruh. V svojem eseju *Kruh naš kruhu* pripisuje celo zgodovinske spremembe: »Kdor je prvi spekel kruh, je bil drugačen od svojih prednikov. Znašel se je na pragu zgodovine« (Matvejević 2009: 9). Današnja poimenovanja za kruh imajo marsikaj skupnega z več tisoč let starimi poimenovanji. Tudi ta so enobesedna (*ninda*, *akalu*, *ta*, *artos*, *mylloi*, *dipyr*) ali dvobesedna (*ta hegd*, *ta uagd*, *panis civilis*, *panis palatius*, *panis nauticus*, *panis rusticus*)¹⁰ z jedrom *kruh* in s prilastkom, ki poimenuje vrsto kruha.

V nadaljevanju bomo z uporabo različnih leksikoloških metod in virov predstavili nekaj bistvenih značilnosti leksema *kruh* v slovenščini.

1 DRUŽLJIVOSTNE LASTNOSTI LEKSEMOV *kruh*, *krušni* IN *kruhov*

Sopojavnice oz. kolokatorji besed *kruh*, *krušni* in *kruhov* so zbrane na podlagi gradiva specializiranega turističnega korpusa TURK. Zbrane besedne zveze smo razdelili v tri kategorije: terminološke besedne zveze (TBZ), frazeološke besedne zveze (FBZ) in proste besedne zveze (PBZ). V širšo raziskavo je bila vključena tudi okolica leksema *kruh* iz besedilnega korpusa Gigafida (sopojavnice so torej prisotne v vseh svojih možnih oblikah), ki izkazuje tudi dodatno kategorijo besednih zvez, to so količinski izrazi (KI), ki imajo zelo omejeno povezovalnost.

Med 2103 levimi sopojavnicami besede *kruh* v imenovalniku¹¹ je bilo na prvih sto mestih 63 % pridevnikov, 22 % glagolov, le nekaj malega pa veznikov,

⁸ Chevalier in Gheerbrant v Slovarju simbolov (1994) izpostavljata *kruh* predvsem kot krščanski simbol.

⁹ Matvejević je našel *kruh* v vseh svetih knjigah. Najmanjšo vlogo ima v Koranu, največjo pa v Svetem pismu.

¹⁰ Struktura besedne zveze je v egipčanskem in rimskem primeru drugačna od naše tipične, saj je na prvem mestu *kruh* (*ta*, *panis*), na drugem pa prilastek (beli, zeleni, za meščane, višji sloj, mornarje, kmete ipd.).

¹¹ Vsi zadetki so bili pregledani ročno, vendar pri tem nismo izločali ponovitev, to pomeni, da gre za absolutno število pojavitev, saj korpus TURK ne omogoča avtomatiziranega iskanja kolokatorjev in njihovega razvrščanja v sezname po splošni pogostosti in logaritmu vzajemne vrednosti kot Gigafida. Zato smo se omejili na imenovalnik in posledično le na 2103 primere.

predlogov, samostalnikov in prislovov. Med desetimi najpogostejšimi zvezami¹² so *domač(i) kruh* (150 + 59 pojavitev),¹³ *črn(i) kruh* (119 + 16), *peč(i) kruh* (84), *ržen(i) kruh* (50 + 25), *bel(i)* (38 + 35), *sadni* (41), *ajdov* (36), *pečen* (32), *pšenični* (30) in *vsakdanji* (29).

Med 244 pojavitvami besede *krušni* v vseh treh spolih v imenovalniku (*krušni*, *krušna*, *krušno*) je manj različnih desnih sopojavnic, kot bi pričakovali glede na jedro ob prilastku, so vse samostalniki, zato smo dobili le te besedne zveze: *krušna peč* (199 pojavitev), *krušno žito* (9), *krušno testo* (8), *krušna kultura* (5), *krušni izdelek* (5), *krušna pogača* (4), *krušna moka* (3), *krušna dediščina* (2), *krušna drobtinica* (1) in *krušna mati* (1; preneseni pomen).

Okolica besede *kruhov* v vseh treh spolih je prinesla 68 desnih sopojavnic, od tega 26 različnih, med katerimi je 50 % samostalnikov, drugi primeri pa niso relevantni. Na prvih mestih so *kruhov hren* (11), *kruhova skodelica* (5), *kruhova potica* (5), *kruhovi cmoki* (5), *kruhova župa* (3), *kruhova skorja* (2), *sredica* (2), *plošča* (1), *štruca* (1) in *rezina* (1).

V preglednico so vključene vse besedne zveze, uvrščene na prvih 10 mest po pojavnosti (sopojavnice besed *krušni*, *kruhov* brez korpusnih šumov¹⁴), oz. vse besedne zveze, ki se pojavijo najmanj desetkrat (sopojavnice besede *kruh*). V prvem stolpcu so terminološke besedne zveze (TBZ), ki opredeljujejo točno določeno vrsto kruha, jedi iz kruha ali s kruhom, sestavine ali pojme, povezane s kruhom. V drugem stolpcu so sestavine frazeoloških besednih zvez (FBZ). Preneseni pomeni so razloženi oz. ponazorjeni s primeri iz SSKJ2 ali s primeri iz korpusov TURK ali Gigafida, če jih v SSKJ2 ni. V tretjem stolpcu so proste besedne zveze (PBZ), ki ponazarjajo lastnosti kruha, del kruha ali opravek oz. delo, povezano s kruhom. V četrtem stolpcu so besedne zveze iz Gigafide, ki kažejo na količinske izraze (KI), ki se tipično pojavljajo ob leksemu *kruh*.

¹² Primere *biti*, *za*, *in* in *na* lahko štejemo k t. i. slovničnim besedam (Slovenska slovnica sem prišteva veznike, predloge, členke in medmete oz. besede, ki niso predmetnopomenske), zato so izločeni (Toporišič 2004: 110).

¹³ Dvojne številke v oklepajih pomenijo, da je bilo v korpusu zbranih 150 primerov, zapisanih v nedoločni obliki oz. v našem primeru napačno (*domač kruh*), in 59 primerov v določni obliki (*domači kruh*). Enako velja za ostale primere. Pri pridevnikih, kjer ne gre nujno za tipični vrstni pridevnik (*pšenični*), pač pa za barvo in snovnost (*črn(i)*) ali vrstnost, je ta interpretacija vrstnosti oz. dvojnost označena ravno s končnico *-i* v oklepaju.

¹⁴ Izključili smo nesmiselne primere, pri katerih ni šlo za besedno zvezo, npr. naštevanja tipa *kruhov*, *jogurtov*, *sirov*, kjer je šlo za samostalnik, ne pa pridevnik *kruhov* ipd.

Preglednica 1: Vrste besednih zvez s sestavinami *kruh*, *krušni* in *kruhov*

TURK TBZ	TURK FBZ ali sestavina FBZ	TURK PBZ	GIGAFIDA KI
domači kruh	črni kruh	domač kruh	kos kruha (tudi FBZ)
črni kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> jesti bel(i), črn(i) kruh;	pečen kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> tam bo še vedno imela svoj kos kruha
rženi kruh	živeti v izobilju, pomanjkanju		
sadni kruh	beli kruh	speči kruh	rezina kruha
beli kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> (belega) kruha je pijan,	kupovati kruh	košček kruha (tudi FBZ)
ajdov kruh	sit / sprl se je z (belim) kruhom /	boljši kruh ^{14a}	Gigafida:
pšenični kruh	smeje se kot cigan belemu kruhu	sladek kruh	Veleblagovnice delajo do dveh zjutraj, ker je v tej državi težko zaslužiti košček kruha
koruzni kruh	vsakdanji kruh	star kruh	štruca kruha
polbeli kruh	SSKJ2: <i>vznes.</i> trpljenje je moj vsakdanji kruh	nadomeščati kruh	hlebec kruha
zmesni kruh	dajati kruh	kruhova skorja	skorja kruha (tudi FBZ)
Trubarjev kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> tovarna daje kruh veliko ljudem	kruhova sredica	SSKJ2: <i>ekspr.</i> boj za vsakdanjo skorjo kruha
hipoproteinski kruh		kruhova plošča	
sladki kruh	služiti kruh	kruhova štruca	skorjica kruha (tudi FBZ)
mlečni kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> kruh si je služil s kmetovanjem	kruhova rezina	SSKJ2: pojedla sta še zadnjo skorjico kruha
ovseni kruh	boljši kruh		drobtina kruha (tudi FBZ)
krušna peč	TURK: V turizmu nismo svetovni prvaki, ker smo premajhni, toda turizem je ena od panog, s katero bi si Slovenci vedno lahko rezali boljši kruh od tega, ki ga režejo zdaj.		SSKJ2: pri hiši ni niti drobtine kruha;
krušno žito			krajec kruha (tudi FBZ)
krušno testo	krušna drobtinica		SSKJ2: odrezal si je velik krajec
krušna kultura	TURK: Ko je labodja mama ugotovila, da od nas ne pade niti krušna drobtinica, je družinico popeljala v zeleno goščavo rečnega zatoka.		
krušni izdelek			
krušna pogača			
krušna moka	krušna mati		
krušna dediščina	SSKJ2: krušna mati; mačeha		
krušna drobtinica ^{14b}			
kruhov hren			
kruhova skodelica			
kruhova potica			
kruhovi cmoki			
kruhova župa			
kruhova štruca			

Preglednica prikazuje, da ima največjo povezljivost leksem *kruh*,¹⁵ ki se s 15 različnimi vrstnimi pridevniki veže v razmeroma pogoste terminološke besedne zveze, tipične zlasti za turistični diskurz.¹⁶ Na prvih mestih je najti prepoznavne tradicionalne vrste kruha iz osnovnih tipov moke ali iz boljših sestavin ter dva primera (*hipoproteinski* in *Trubarjev*), ki zaradi trženja in posledično pogostejše rabe v turističnih besedilih izstopata ter se pridružujeta vrstam kruha, ki jih Slovenci pogosto uživamo. Podobno sliko kaže analiza TBZ s pridevnikoma *krušni* in *kruhov*, saj sta med splošno razširjenimi besednimi zvezami, kot sta *krušna peč*, *krušna moka*, dve taki, ki sta tipičnejši v etnološkem in turističnem diskurzu, npr. *krušna dediščina* in *krušna kultura*. Gre za besedni zvezi z izrazito pozitivno konotacijo, ki želita kar najbolje predstaviti kruh kot tradicionalno slovensko hrano, primerno tako za vsakdan kot za praznike. Med TBZ s sestavino *kruhov* v dejanski rabi najbolj izstopa *kruhov cmok*,¹⁷ sledi *kruhova potica*, vse druge so sicer tradicionalne jedi, ki pa niso več tako splošno poznane. Preneseni pomen so dobile tiste besedne zveze, ki predstavljajo ali delitev na boljši oz. sestavinsko bogatejši kruh za premožne in slabši oz., kakor so mislili takrat, »sestavinsko skromnejši« kruh za revnejše (*beli* : *črni* in *boljši* : *vsakdanji*) ali delitev na kruhodajalce, ki kruh dajejo, in kruhoborce, ki kruh služijo. Kot bi lahko sklepali iz zgoraj izpostavljenih zvez, je k simboliki revnega slovenskega delavca ali kmeta pogosto spadala še podoba dobre ali slabe *krušne matere*, ki je kruh odmerjala do zadnje *krušne drobtinice* ali pa preprosto ni mogla nuditi več kot le *drobtino kruha*, *kos kruha*, *košček kruha*, *skorjo kruha* ali *skorjico kruha*. Količinski izrazi torej poleg količine lahko ponazarjajo tudi socialni status. Med proste besedne zveze v preglednici spadajo tiste zveze, ki so dejansko tipične, dokaj ustaljene, vendar ne predstavljajo (zamejenega) nabora tipov/vrst in so pomensko vedno povsem razberljive iz sestavin zveze.

14a Pri pojavitvah te oblike gre po večini za PBZ, čeprav ni povsem izključena možnost, da gre za vrsto kruha ali nadpomenko za vse praznične vrste kruha.

14b Ta primer je rabljen kot manjšalnica sestavine oz. točno določenega živila, vendar bi v obliki »drobtinice kruha« lahko šlo tudi za PBZ.

15 Tak rezultat je bil zaradi vezljivostnih lastnosti besedne vrste pričakovan.

16 Turistični diskurz, zbran v korpusu TURK, izhaja iz oglaševalskih in strokovnih besedil turističnih agencij ali šol za gostinstvo in turizem ter iz časopisja. Vse trije vsebuje tudi veliko kulinaričnega izrazoslovja, zato je v korpusu med vsemi termini podkategorij turizma največ ravno terminov kulinaričnega turizma.

17 Tako je pokazal vprašalnik, ki so ga za potrebe raziskave (za magistrsko delo) izpolnile članice Društva kmečkih žena Slovenska Bistrica. Zapisati so morale prvo asociacijo ob leksemu *kruhov* in kar 46 % jih je zapisalo *kruhov cmok*, medtem ko se ni niti v enem odgovoru pojavil samostalni *hren*, *potica* ali kateri drugi, ki jih na prvih mestih prinaša TURK. Tudi Gigafida med prve sopojavnice po pogostosti uvršča *cmok* (581 pojavitev) in *potico* (255), mnogo redkejši pa sta še pojavitvi *kruhov hren* (31) in *kruhova skodelica* (35), medtem ko se druge zveze iz korpusa TURK v Gigafidi ne pojavljajo ali pa se pojavljajo v izjemno majhnem številu.

2 LEKSEM *kruh* KOT SESTAVINA FRAZEMOV V SLOVARJU SLOVENSКИH FRAZEMOV IN KORPUSU

Frazeme s sestavino *kruh*, zbrane iz Slovarja slovenskih frazemov,¹⁸ smo preverjali v korpusih TURK (T) in Gigafida (G), vendar ima specializirani korpus TURK zaradi svojega obsega in vrste besedil manj frazeološkega gradiva. Zaporejje najpogostejših frazemov s sestavino *kruh* je torej sestavljeno na podlagi Gigafide. Najpogostejši frazemi oz. frazemi, ki se po podatkih splošnega korpusa največ uporabljajo, so *iti/oditi s trebuhom za kruhom* (416 pojavitev), *iz te moke ne bo kruha* (339), *(biti)/(postiti se)/(živeti)/(življenje) ob kruhu in vodi* (skupno 128 pojavitev), *služiti svoj kruh* (89), *dober kot/kakor kruh* (75 pojavitev) ter gotovo še *rezati kruh komu* (312*) in *skorja kruha* (191*¹⁹).

Preglednica 2: Frazemi s sestavino *kruh* v korpusih

Frazem iz SSF	Število pojavitev	Primer 1	Primer 2 ali primer brez ene sestavine ^{17a}
bíti krúha láčen	T = 1 G = 13	G: Slabo preorana njiva ne obrodi in usta bodo kruha lačna. T: Biti kruha lačen.	G: Zdi se, da toplega kruha lačno ljudstvo ni ravno zadovoljno s prekomernimi orožarskimi nakupi. (kruha lačen, G = 44)
bíti [od] krúha piján	T = 0 G = 2	T: Biti kruha pijan.	G: Oskrunjanje grobov je strogo »civilizacijska« bolezen (bolezen od kruha pijanih ljudi). (kruha pijan, G = 4)
bíti že pri krúhu	T = 0 G = 24	G: Pri Valjavčevih je sicer pet otrok, le najstarejši 19-letni Tomaž je že pri kruhu.	G: Suzana hodi v šiviljsko srednjo šolo v Celje, še eno leto in matura in bo pri kruhu. (biti pri kruhu, G = 35)

^{17a} Ker je táko korpusno iskanje, pri katerem smo vnesli vse sestavine frazema, prineslo malo zadetkov, so v preglednici v stolpcu *Primer 2 ali primer brez ene sestavine* še primeri, ki smo jih dobili, če smo katero neobvezno sestavino izpustili ali je bila zamenjana z drugo. Takšno iskanje (po večini je bil izpuščen glagol *biti*), je v korpusu dalo več pojavitev.

¹⁸ V frazeološkem slovarju (Keber 2011), ki sicer vsebuje manjše število paremioloških enot, je skupno 370 frazemov, ki vsebujejo sestavino s področja kulinarike. 21 različic oz. variant frazemov je takih, ki vsebujejo leksem *kruh* – to znaša 5,7 % vseh frazemov s področja kulinarike. Če pa prištejemo še skupini 'žita' in 'kaše' ter 'močnati izdelki' (skupno 77 frazemov oz. frazemskih različic), pa je takih frazemov približno petina ali 20,8 %.

¹⁹ Primera z zvezdico sta bila ročno pregledana, vendar pri velikem številu primerov zaradi pomanjkanja konteksta ni bilo mogoče določiti, ali gre za preneseni ali dobesedni pomen, zato so v preglednici navedene skupne številke pojavitev iz Gigafide. Dejansko število primerov s prenesenim pomenom je manjše.

Frazem iz SSF	Število pojavitev	Primer 1	Primer 2 ali primer brez ene sestavine
dóber kàkor béli krùh; dóber kàkor krùh; dober kot kruh	T = 0 G = 0 G = 5 G = 70	G: Spoznal je, da je ta raskava duša dobra kakor kruh, da njena trdna beseda nikoli ničesar ne obljudi v prazno. G: Štiri mesece sem v zvezi s fantom, ki je dober kot kruh, me ima res rad in je prvi v življenju, ki me razvaja.	(kakor beli kruh, G = 0)
íti s trebúhom za krúhom; odíti s trebúhom za krúhom	T = 0 G = 194 T = 8 G = 222	G: Ker je imela samo turistični vizum in nikakršne možnosti za zaposlitev, se je odločila, da gre s trebuhom za kruhom v Avstralijo. G: Makedonec Ferit Saiti je pred leti od doma odšel s trebuhom za kruhom in v Slovenijo prišel upajoč, da bo tu bolje. T: V zadnjih tridesetih letih se je prebivalstvo množično izseljevalo v mesta, v sedemdesetih jih je precej odšlo v tujino s trebuhom za kruhom.	T: Večina mladih zapušča rodno grudo in se poda s trebuhom za kruhom (s trebuhom za kruhom, T = 18)
ob krúhu in vôdi bíti ob krúhu in vôdi; postítí (se) ob krúhu in vôdi; živétí ob krúhu in vôdi	T = 0 G = 105 G = 6 G = 1 T = 1 G = 13	G: Poleti tole ne zveni prav navdušujoče, a pozimi zna priti prav – razpošljete razglednice s smučanja v mondenih krajih, sami pa se štirinajst dni skrivate v kleti ob kruhu in vodi. G: »V arestu si se pa pritoževal, ko si bil ob kruhu in vodi,« je prvi poočital drugemu. G: Mestni senator je kardinale zaklenil v papeško palačo, pozneje z nje odstranil še streho ter jih postil ob kruhu in vodi, dokler niso izvolili novega papeža Gregorja X. T: Živeti ob kruhu in vodi (zgolj ponovitev frazema, zato bi kot dejansko število lahko zapisali T = 0)	T: Namesto samopostrežnega zajtrka kruh in voda. (kruh in voda, T = 1) G: Slovenci smo znani po tem, da bomo raje živeli ob kruhu in vodi, samo da imamo dober avto, ki ga v nedogled loščimo in vozimo naokoli, da bi nas opazilo čim več ljudi.
potrèben kot krùh	T = 0 G = 10	G: Razvadir je obiskovalce, da k nam prihajajo zveneča imena iz sveta glasbe in umetnosti, in prepričal sponzorje, da je kultura potrebna kot kruh ter da se vanjo spleča vlagati.	
potrebovátí kóga/káj kot krùh; potrebovátí kóga/káj kot krùh in vôdo	T = 0 G = 51 G = 6	G: Potrebujemo ga kot kruh za naložbe v opremo in financiranje tekočega poslovanja. G: Potrebujem vas kot kruh in vodo, tu sem doma, tukaj živim.	

Frazem iz SSF	Število pojavitev	Primer 1	Primer 2 ali primer brez ene sestavine
preobjesti se bélega krúha; preobjesti se kruha	T = 0 G = 14 G = 21	G: V LJ ste se preobjedli belega kruha in ste postali prevzetni.	G: Drži pa tudi, da smo ljudje nesramno nehvaležna bitja, ki se tudi najbolj mehkega kruha preobjemo. (preobjesti se kruha, G = 21)
rézati kruh kómu	T = 4 G = 312*	T: Rabeljski rudnik je namreč ves čas svojega obstoja rezal kruh ljudem iz vse Soške doline.	G: Zakonodajna veja oblasti sama sebi reže kruh, izvršilna ima tudi odločilno besedo pri tem, koliko bodo njeni funkcionarji vrednoteni, saj so vključeni v postopek odločanja o tem.
skórja krúha	T = 0 G = 191*	G: Ko so bili časi hudi ter skorja kruha trda in skromna, so ljudje bolje poznali mokovec.	G: Krepko je bilo potrebno delati za vsako skorjico kruha. (skorjica kruha, G = 85*)
slúžiti svój kruh	T = 15 G = 89	G: Deklica rada sama služi svoj kruh, zato se je preizkusila že v različnih službah.	T: Tudi oni so si služili kruh s turizmom. (služiti kruh; G = 15)
življénje ob krúhu in vodi	T = 0 G = 3	G: Kaj mi pomaga 100 let življenja ob kruhu in vodi!	T: Bilo mu je šestdeset let in asketsko življenje ob kruhu in rdečem vinu ter telesnih naporih je načelo njegovo zdravje. (prenovitev, kruh in vino)

Vseh 13 frazemov oz. njihovih 21 različic lahko pomensko razvrstimo v naslednjih šest skupin:

- [a] delo/služba (*biti že pri kruhu, iti/oditi s trebuhom za kruhom, rezati komu kruh, služiti svoj kruh*);
- [b] revščina/skromno življenje (*biti kruha lačen, (biti)/(postiti se)/(živeti)/(življenje) ob kruhu in vodi, skorja kruha*);
- [c] dobrota (*dober kot/kakor (beli) kruh*);
- [č] objestnost/lakomnost (*biti (od) kruha pijan, preobjesti se (belega) kruha*);
- [d] neizvedljivost česa (*iz te moke ne bo kruha*);
- [e] potrebnost (*potreben kot kruh, potrebovati koga/kaj kot kruh/kruh in vodo*).

Na podlagi pomenov najpogostejših frazemov bi lahko predvidevali, da so mnogi Slovenci v želji po boljšem zaslužku zapustili domovino in da mnogi tudi danes živijo skromno, čeprav gotovo ne le *ob kruhu in vodi* ali *skorji kruha*. Frazemí, povezani s službo oz. delom, se v majhnem številu pojavljajo tudi v korpusu

TURK, medtem ko tistih, povezanih z revščino (ker bi bili najbrž slaba reklama), v turističnih besedilih skoraj ni najti.

Gigafida kaže povsem drugačno stanje, saj so frazemi v pomenu skromnega življenja takoj za frazemi, ki pomenijo službo oz. selitev zaradi službe. Povedano drugače: 5 frazemov iz pomenske skupine služba ima v Gigafidi skupno 841 pojavitev, 7 frazemskih različic, lahko bi jih strnili v tri frazeme, iz pomenske skupine 'revščina' pa ima 332 pojavitev, kar kaže na njihovo pogosto rabo. Med pogostejšimi (339 pojavitev v Gigafidi) je tudi frazem, ki pomeni neizvedljivost česa. Ker nima drugih različic ali uveljavljenih sinonimnih frazemov, je pogosta izbira v praktičnosporazumevalnih, publicističnih in umetnostnih besedilih. Precej manj uporabljani so frazemi iz pomenskih skupin dobrota (skupno 75 pojavitev), potrebnost (67 pojavitev) in objestnost (16 pojavitev). Izmed omenjenih šestih imata pozitivno konotacijo le skupini dobrota in potrebnost, medtem ko je pri objestnosti izrazito negativna; pomenski skupini delo in revščina pa bolj kot pozitivno plat izpostavljata boj za preživetje. Frazemi s sestavino *kruh* Slovence prikazujejo kot skromnega, a večnega kruhoborca.

3 SKLEP

Leksem *kruh* (skupaj s tvorjenkama *krušni* in *kruhov*) smo na podlagi turističnega in splošnega korpusa slovenskega jezika leksikološko in lingvokulturološko analizirali glede na njegovo zastopanost v terminoloških, frazeoloških ali prostih besednih zvezah. Posebno pozornost smo namenili preverjanju podatka, kateri uslovarjeni frazemi s sestavino *kruh* imajo številčnejše korpusne pojavitve. Prav tako nas je zanimalo, ali se pojavnost frazemov kako razlikuje glede na vrsto korpusa. Izkazalo se je, da je specialni korpus TURK boljše orodje za iskanje besednih zvez, saj v strokovnih in turističnih besedilih prinaša večje število avtohtonih in arhaičnih vrst kruha ter tako ponuja manj poznane terminološke besedne zveze, medtem ko je splošni korpus Gigafida primernejši za iskanje besednih zvez s prenesenim pomenom in frazemov. Simbolika kruha se odraža predvsem v slednjih, ki zajemajo opazen delež frazeologije s področja kulinarike. Skoznjo se pogosto zrcali ekonomska stiska družbe (*iti s trebuhom za kruhom* in *kruha stradati*). Kljub temu ostaja kruh simbol družine in domačega ognjišča, h kateremu se vračamo, zato *domači kruh*, *krušna peč* in *kruhovi cmoki* predstavljajo domačnost, ki jo radi ohranjamo tako na fizični kot na leksikalni ravni.

VIRI IN LITERATURA

- Będkowska-Kopczyk – Antloga 2016** = Agnieszka Będkowska-Kopczyk – Špela Antloga, Ključne besede slovenske kulture: interdisciplinarni pristop, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije: series historia et sociologia* (Koper) 26 (2016), št. 1, 85–94.
- Chevalier – Gheerbrant 1994** = Jean Chevalier – Alain Gheerbrant, *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.
- Dragičević 2010** = Rajna Dragičević, *Verbalne asocijacije kroz srpski jezik i kulturu*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 2010.
- Kac 2016** = Urša Kac, *Kruh kot ključna beseda slovenskega kulinaričnega turizma: magistrsko delo*, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Maribor: [U. Kac], 2016. – Razmnoženo.
- Keber 2011** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Krajnc Ivič 2009** = Mira Krajnc Ivič, *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009 (Zora 63).
- Kržišnik 2005** = Erika Kržišnik, Frazeologija v luči kulture, v: *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*, ur. Marko Stabej, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelka za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2005, 67–81.
- Kržišnik 2008** = Erika Kržišnik, Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot, *Jezik in slovenstvo* 53 (2008), št. 1, 33–47.
- Kunaver 1991** = Dušica Kunaver, *Dober dan, kruh: kruh v slovenskem ljudskem izročilu*, Ljubljana: Žito, 1991.
- Mikolič 2009** = Vesna Mikolič, Specializirani jezikovni korpusi in funkcijska zvrstnost, v: *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, ur. Marko Stabej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 28), 257–263.
- Mikolič 2014** = Vesna Mikolič, Ključne besede kulture, ključ za razumevanje kultur, v: *Jeziki, literature in kulture v stiku: ob 200-letnici M. J. Lermontova, 110-letnici Srečka Kosovela in 100-letnici Vitomila Zupana*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Univerza, 285–298.
- Mikolič 2015** = Vesna Mikolič, *Govor turizma*, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.
- Stramljič Breznik 2014** = Irena Stramljič Breznik, Kaša in nekatere močnate jedi v slovenskih frazemih, v: *Jeziki, literature in kulture v stiku: ob 200-letnici M. J. Lermontova, 110-letnici Srečka Kosovela in 100-letnici Vitomila Zupana*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Univerza, 191–207.
- Stramljič Breznik 2016** = Irena Stramljič Breznik, Odlike in odličnosti slovenskega turizma skozi prizmo korpusa TURK, v: *Rojena v narečje: akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2016 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 114), 561–574.
- Šifrar Kalan 2012** = Marjana Šifrar Kalan, Poučevanje besedišča z vidika delovanja mentalnega leksikona s primeri iz španskega jezika, *Sodobna pedagogika* 63 (2012), št. 3, 68–84.
- Šmitek 2004** = Zmago Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, Ljubljana: Študentska založba, 2004.
- Wierzbicka 1997** = Anna Wierzbicka, *Understanding Cultures Through Their Key Words*, Oxford: Oxford University Press, 1997.

SPLETNI VIRI

- Gigafida** = *Gigafida: korpus slovenskega jezika* (<http://www.gigafida.net>, dostop 1. 1. – 1. 10. 2016).
- TURK** = *TURK: specializirani korpus slovenskega jezika* (<http://jt.upr.si/turistnicnikorpus>, dostop 1. 1. – 1. 10. 2016).
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, elektronska objava, Ljubljana, 2014 (<http://www.sskj2.si/iskanje>, dostop 1. 10. 2016).

SUMMARY

The Lexeme *kruh* 'bread' in Specialized and General Dictionaries and Corpora

The lexeme *kruh* 'bread' was examined in terms of its lexicological and linguistic-cultural characteristics based on an analysis of its occurrence in terminological, idiomatic, and free phrases in the Slovenian corpus of tourist texts and in general corpora. Special attention was paid to determining which dictionary idioms with the constituent *kruh* appear more frequently in corpora. Another aim of the study was to determine the influence of the corpus type on the occurrence of idioms. The findings show that the specialized corpus TURK is better for finding phrases because it is composed of specialized and tourist texts that contain expressions for a large number of indigenous and archaic types of bread and thus yield less-familiar terminological phrases. The general corpus Gigafida, on the other hand, is more suitable for finding phrases with metaphorical meanings and idiomatic expressions. Because idiomatic expressions are a considerable part of the phraseology of cuisine, they predominantly reflect the symbolism of bread, often indicating the economic hardship of people (e.g., *iti s trebuhom za kruhom* 'to emigrate for economic reasons' and *živeti ob kruhu in vodi* 'to live on bread and water'). Nevertheless, bread remains the symbol of the family and hearth to which one returns; therefore, in Slovenian consciousness phrases are preserved that invoke the feeling of domesticity; for example, *domači kruh* 'homemade bread', *krušna peč* 'bread oven', and *kruhovi cmoki* 'bread dumplings'.